

SOLIQ MA'MURCHILIGI SIYOSATIDA SOLIQ XAVFINI BOSHQARISH TIZIMINING AHAMIYATI.

Ismatov Xolbuta Begmatovich
Toshkent davlat iqtisodiyot
universitetining mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya. Mazkur maqolada respublikamizda yangi taraqqiyot strategiyasida soliq-byudjet tizimini samaradorligini ta'minlash masalasi yoritilgan. Har qaysi mamlakatning iqtisodiy siyosatida soliq siyosati o'ta muhim ahamiyatga ega. Soliq siyosati davlatning boshqa iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga kuchli uzviy bog'liqligi bilan bir qatorda, ularga ta'sir qilib boradi. Soliq siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va uning strategik hamda taktik yo'nalishlarini belgilab olish o'ta dolzarb va murakkab jarayon hisoblanadi. Mazkur maqolada soliq siyosatining mazmuni, uning strategiyasi va taktikasi hamda bugungi kunda O'zbekiston soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: soliq, soliq munosatlari, iqtisodiy siyosat, soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq siyosati taktikasi, soliq stavkasi, soliq imtiyozlari, soliq siyosati yo'nalishlari, davlat byudjeti, markazlashtirilgan pul fondlari, soliq ma'murchiligi, soliq yuki.

Kirish. Davlatning ichki moliyaviy siyosatining mazmunida markazlashgan pul fondlarini shakllantirish va ularni taqsimlash bilan munosabatlar asosiy rol o'ynaydi. Bu esa, davlatning iqtisodiy siyosatining eng muhim tarkibiy qismi bo'lgan soliq siyosati bilan bog'liqdir. Soliq siyosati davlatning boshqa iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga kuchli uzviy bog'liqligi bilan bir qatorda, ularga ta'sir qilib boradi. Soliq siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va uning strategik hamda taktik yo'nalishlarini belgilab olish o'ta dolzarb va murakkab jarayon hisoblanadi. Shu

jihtadan olganda soliq siyosatini ishlab chiqish, uni amalga oshirish va uning samaradorligi baholash o'ziga xos murakkab jarayon bo'lib, uning yo'nalishlarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq qilish dolzarb masalalardan hisoblanadi

Jaxon tajribasida soliq ma'muriyatining boshqaruv axborot tizimida **solix xavfni boshqarish tizimi** (*CRM - Compliance Risk Management*) keng amaliyot bo'lib, uning o'rni va roli tabora yuqori ahamiyat kasb etib bormoqda.

Solix xavfi — byudjet tizimiga soliq va yig'implar to'lanmasligi yoki to'liq to'lanmasligiga olib kelishi mumkin bo'lgan, soliq to'lovchi (solix agenti) tomonidan soliq majburiyatlarini bajarmaslik yoki to'liq bajarmaslik ehtimoli.

Solix xavfni boshqarish tizimi **6 ta** bosqichdan iborat **uzluksiz davom etadigan jarayon** bo'lib, bular (1) solix xavfni aniqlash, (2) xavfni tahlil qilish va baholash, (3) xavfni boshqarish usullarini tanlash, (4) ta'sir choralarini qo'llash, (5) xavflarni pasaytirish choralarini ishlab chiqish va qo'llash, hamda (6) o'tkazilgan tadbirlar tahlili (*feedback*) hisoblanadi.

Solix organlari tomonidan xavfni boshqarish tizimini qo'llash **maqsad**:

- yuqori xavfga ega bo'lgan sohalarga e'tiborni jamlash va solix organlari tasarrufidagi mavjud resurslardan samarali foydalanilishini ta'minlash;
- solix solish sohasidagi huquqbuzarliklarni aniqlash imkoniyatlarini oshirish;
- faoliyati bo'yicha solix xavfi past deb aniqlangan solix to'lovchilarga (solix agentlariga) (keyingi o'rinlarda — solix to'lovchilar) nisbatan solix nazoratini minimallashtirish;
- soliqqa oid huquqbuzarliklarni, shuningdek, solix tekshiruvlarini o'tkazishga tanlab olinadigan solix to'lovchilarni inson omilisiz avtomatlashtirilgan dasturiy mahsulot orqali aniqlash imkoniyatlarini yanada kengaytirish;
- solix xavfi darajasidan kelib chiqib solix to'lovchilarga nisbatan solix tekshiruvlari shakllarini belgilash.

Ma'lumot uchun: *Har bir jarayonda o'ziga xos vazifa va funksiyalar amalga oshiriladi, bunda (1) solix xavfi ro'yxati, (2) baholangan korxonalar ro'yxati,*

(3) komplayns kompaniya rejasi shakllantiriladi, (4) soliq ma'murchiligi tadbirlari amalga oshiriladi, (5) normativ huquqiy hujjatlar (norma ijodkorligi) va texnologik yechimlar ishlab chiqiladi hamda (6) soliq ma'murchiligi baholanadi (natijadorlik).

Soliq xavfini boshqarish tizimi jarayonlari, iqtisodiyot sohalari (*qurilish, savdo, xizmat ko'rsatish, ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi*) va soliqlar kesimida, shuningdek qo'shilgan qiymat solig'ini qaytarishda hamda individual sub'ektlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Soliq to'lovchilar soliq xavfi darajasiga qarab **past, o'rta** va **yuqori xavfli** toifalarga ajratiladi.

Xalqaro tajribada ham soliq xavfi darajasi mezonlari to'liq oshkor etilmaydi va quyidagilar bundan mustasno:

soliq yuki;

ilgari taqdim etilgan soliq hisobotlariga bir necha bor (bir hisobot davri uchun uch va undan ortiq marta) o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi;

soliq hisobotida bir necha soliq davridagi (ikki va undan ortiq) zararlar aks ettirilishi;

soliq davri davomida soliq to'lovchining joylashgan joyi bir necha bor (ikki va undan ortiq marta) o'zgartirilishi va keyinchalik qayta ro'yxatdan o'tkazilishi;

qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha guvohnomasi bekor qilingan (ro'yxatdan chiqarilib tashlangan), shuningdek, tugatilgan, faoliyatini amalga oshirmayotgan, bankrot deb topilgan shaxslar bilan amalga oshirilgan bitimlar (operatsiyalar);

sof foydaning xarajatlarga nisbati sifatida aniqlanadigan rentabellik ko'rsatkichi past darajada bo'lishi;

soliq to'lovchi tomonidan taqdim etilgan qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha soliq hisobotidagi operatsiyalar to'g'risidagi ma'lumotlarning, ushbu operatsiyalar bo'yicha boshqa soliq to'lovchi tomonidan taqdim etilgan soliq hisobotidagi ma'lumotlarga mos kelmasligi;

Soliq kodeksiga asosan maxsus soliq rejimlarini qo'llash huquqini beradigan oborotlarini bir necha yil davomida bir milliard so'mdan past miqdorda soliq hisobotlarini taqdim etishi;

o'tkazilgan soliq tekshiruvlari natijalari.

Soliq to'lovchining soliq xavfi darajasi soliq xavfini boshqarish tizimi asosida olti oyda bir marta aniqlanadi.

Soliq xavfi darajasi quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$R = Sr / Sp \times 100\%$$

Bunda:

R — xavf darajasi (foizda);

Sr — soliq to'lovchiga berilgan xavf ballari yig'indisi;

Sp — xavf darajasini aniqlashda qo'llangan potensial soliq xavfi ballari yig'indisi.

Bunda soliq xavfi darajalarini baholash natijalari yuqoridan kamayish tartibida, baholash natijalari teng bo'lganda esa — to'lanmagan soliq summasi ehtimoli asosida quyidagicha toifalanadi:

81 foizdan 100 foizgacha — yuqori xavf;

30 foizdan 80 foizgacha — o'rta xavf;

1 foizdan 29 foizgacha — past xavf.

Tizimning joriy qilinishi, o'tkazilayotgan tekshiruvlar samaradorligiga ijobiy ta'sirini ko'rsatib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan, kameral soliq tekshiruvlari soni keskin kamayishiga qaramasdan qo'shimcha hisoblangan soliq summalari **1,9 barobarga** oshgan.

Soliq xavfi tushunchasini yanada kengroq ochish va bevosita Soliq kodeksi orqali barcha mexanizmlarini xuquqiy mustahkamlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa va takliflar.

Axborot tahliliy portalini (tahlil.soliq.uz) ishga tushirish; Unda har bir soliq turi va hududlar bo'yicha soliq tushumlari, soliq to'lovchilarning soni, asosiy soliq

stavkalari, yangi ochilgan yuridik shaxslar soni, soliq majburiyatini ixtiyoriy bajarish darajasi, QQS manfiy summalarini qoplab berilishi, QQS zanjiri uzilishi koeffitsienti, soliq yuki, topshirilgan hisobotlar bo'yicha o'rtacha ish haqi miqdori, tadbirkorlik sub'ektlarining foydasi, jamoatchilik nazorati ko'rsatkichlari, onlayn NKM cheklari summasi, elektron hisobvaraqa-fakturalari aylanmasi dinamikasi, murojaatlarning ko'rib chiqilishi kabi ma'lumotlar ekspertlar, tahlilchilar va keng jamoatchilik foydalanishi nazarda tutilishi zarur.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Normurzaev U. (2021). Puti effektivnogo ispolzovaniya nalogovyx lgot dlya podderjki predprinimateley. *Ekonomika i innovatsionnyye texnologii*, (4), 355–362. izvlecheno ot https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.